

kunne få svar på, hvorfor socialismen mislykkedes i USA, verdens største industrination). Uden tvivl ville sådanne studier af danskerne som etniske mindretal vinde ved, at man skævede til de metoder og problemstillinger som anvendes indenfor den moderne indvandrerforskning. Ud fra indvandrerforskernes resultater og erfaringer kunne nye spørgsmål stilles til et historisk materiale. M.a.o. at man prioriterer et samspil mellem udvandrerforskningen og indvandrerforskningen henimod en egentlig *migrationsforskning*. Større teoretisk afklaring ville også kunne bidrage til den nødvendige styring af den videre indsats. Skulle man opstille en prioritetsliste over vigtig fremtidig udvandrerforskning, er videre undersøgelser af danskere som etniske mindretal det, der trænger sig stærkest på. Hermed vil man også helt konkret kunne bidrage til det forskningsprojekt om interetniske relationer (specielt mellem skandinavier) i USA 1870–1970, som svenskerne har sat igang (ved Centrum for multietnisk forskning i Uppsala og Emigrant-instituttet i Växjö). Det er imidlertid vigtigt, at man i et sådant arbejde bryder med de tidsmæssige og geografiske rammer, som hidtil har omgrænset udvandrerforskningen, således at man kan få nuanceret begreberne lidt. Intuitivt er alle klar over, at der er forskel på en emigrants ageren afhængig af personens køn, klassetilhørsforhold og alder, om han/hun udvandrede fra Thy til Thisted Lake i USA i 1880'erne eller han/hun deltog i et kollektivt udvandringsprojekt til Venezuela i 1920'erne. Men hvori består forskellen og hvorfor?

Tidspunktet for at samle kræfterne i sådanne fællesprojekter synes at være det rette. Men det forudsætter naturligvis et vist samarbejde på tværs af både faggrænser og landegrænser (i første omgang de nationale). Men hvorfor ikke?

Litteratur

- Winni Andersen m.fl.: »Dansk udvandringsstruktur i 1920'erne«. AUC 1986.
 Gorm Bahnsen: »Danmark er et lille dejligt land«. En undersøgelse af billedet af og holdningen til udvandring i »Nordjyllands Arbejderblad« 1887–1900«. AUC 1986.

- Peter Birkelund: »Dansk udvandring til Australien 1868–99«. Kbh. Universitet 1984.
 Hanne Grønberg Christensen: »Den danske udvandringspolitik i mellemkrigsårene«. Odense Universitet 1986.
 Janni Jensen m.fl.: »Aalborg-pressen og den nordjyske udvandring i 1890'erne«. AUC 1986.
 Tage Kaarsted: »Nyborg-Bogato og retur« i Erhvervshistorisk Årbog 1984.
 Jørgen Bjørn Kullmann: »I dansk og brasiliansk tjeneste«. Sao Paulo 1985.
 John Pedersen: »Politi og udvandring« i Politi-historisk Selskabs Årsskrift 1986.

Vagn Frederiksen:

Bemærkninger til Erik Strange Petersen (red.): Th. Sørensen: Socialstatistiske undersøgelser

I Fortid og Nutid, bd. XXXIII s. 143f, anmelder Ole Hyldtoft de af Erik Strange Petersen redigerede genudgivelser af Th. Sørensen: Socialstatistiske undersøgelser. Ja, anmeldelse er vel så lidt sagt, for kompetent på området, som Hyldtoft er, fremstår hans indlæg snarere som et værdifuldt supplement til Strange Petersens indledning om Th. Sørensens socialpolitiske virksomhed i særdeleshed og arbejdsproblemer i almindelighed. Selve anmeldelsen er holdt i kollegiale vendinger, og de egentlige kritiske bemærkninger er ret få. At Strange Petersens arbejde fortjener anerkendelse, turde være hævet over enhver tvivl om ikke for andet, så fordi han har genoptaget et emne, som længe har været forsømt til trods for, at det langt fra er tilstrækkeligt belyst. Formodentligt skal man se Hyldtoft's indlæg i dette lys.

Problemet med en sådan anmeldelse er blot – hvis den får lov at stå alene – at de uklarheder og tvetydigheder, som Strange Petersens biografiske indledning om Th. Sørensen også indeholder, ikke bliver korrigeret eller afklaret ved en debat. I dette lys skal nærværende indlæg opfattes, idet jeg gennem 3 års studier ved historieuddannelsen ved RUC har beskæftiget mig en del med såvel sygekasseorganisationen og den danske socialforsikring som med arbejderbevægelsen og arbejdsproblemet, og gennem disse studier

kommet til nogle andre konklusioner end Erik Strange Petersen. Disse vil jeg i det følgende søge at fremlægge, idet jeg dog er klar over, at det til tider kan forekomme petitesse-agtigt.

Som den første af Strange Petersens uklarheder vil jeg fremhæve hans tilsyneladende sammenblanding af begreber (social-)forsikring og (social-)forsorg. Han bruger begreberne, som om de var synonyme, hvorved en vigtig pointe i udviklingen af den danske sociallovgivning går tabt. Forsorg eller forsørgelse betyder sørge for/understøtte, og socialforsorg betyder »samfundets«/det offentliges forsørgelse af samfundsmedlemmer, der ikke kan klare sig selv (sørge for sig selv (jvf. særfor sorgen for evnesvage, børnefor sorgen for bl.a. forældreløse børn osv.)). Derimod betyder forsikring – som ordet siger – at forsikre sig mod f.x. sygdom eller brand ved præmiebetaling. Følgelig betyder socialforsikring ved præmiebetaling at sikre sig mod de økonomiske konsekvenser af arbejdsløshed, sygdom, invaliditet osv. under »samfundets«/det offentliges kontrol/tilsyn og garanti.

Loven om anerkendte sygekasser af 1892 var den danske socialforsikrings første lov (A-kasseloven af 1907 den anden), mens loven om alderdomsunderstøttelse af 1891 var en forsørgelseslov (en af socialforsorgens love).

Når Strange Petersen således s. 33 skriver om Th. Sørensens virksomhed i den offentlige socialforsorgs tjeneste, er det ikke i den gængse betydning af ordet, og uklarheden skyldes primært mangel på sondring mellem begreberne. Han er nemlig udmærket klar over, at hjælp-til-selvhelp blev »det styrende socialpolitiske princip«, men ser ikke klart dets absolutte forbindelse med forsikringselementet. Hjælp-til-selvhelp betyder netop statshjælp til selvhelp, dvs. at staten/»samfundet«/det offentlige hjælper den, der vil hjælpe sig selv – ikke offentlig forsørgelse. Forudsætningen for at få hjælp fra staten var, at man ved indbetaling af medlemskontingent (forsikringspræmier) selv havde vist sig villig til at forsøge at klare sig selv/sørge for sig selv.

Skal man bruge et nutidigt eksempel, kan det være forskellen mellem bistandsklienten og den arbejdsløse skibsværftsarbejder, der er

medlem af en A-kasse. Bistandsklienten, der også er arbejdsløs, får hele sit livsunderhold på socialkontoret, dvs. bliver forsørgt af det offentlige, mens skibsværftsarbejderen i princippet blot får en del af den forsikringssum udbetalt, som han har opsparet, når han hæver sin understøttelse. Derudover får han et statstilskud – en slags statslig præmie for sin forudseenhed – og altså et noget større beløb til rådighed end bistandsmodtageren (fattighjælpsmodtageren), der af den ene eller anden grund ikke har været medlem af en A-kasse.

I den forbindelse er det værd at pointere, at det nok så meget var selvhjælpen, altså det personligt indbetalte præmiebeløb, som frivilligheden, der blev betragtet som det opdragende element. Folk af arbejderklassen skulle lære, at de skulle yde for at nyde. Derigennem ville de lære sparsommelighedens dyd, blive forudseende osv. og derved stå bedre rustet mod pludselige konjunkturomslag, hændelige uheld og midlertidige indkomstbortfald. Frivilligheden og selvhjælpen var dog i realiteten to sider af samme sag, idet selvhjælpen – medlemskontingentet – blev »ofret af egen fri vilje«.

En anden af Strange Petersens uklarheder angår selvhjælpsbevægelsen, idet det ikke tydeligt fremgår, om han henregner sygekassebevægelsen hertil, hvad den absolut skal. Strange Petersen nævner således både bankbogholder V. S. V. Faber (senere sparekasseseinspektør), pastor H. C. Sonne og lægen F. F. Ulrik, men ikke lægen L. I. Brandes (1821–1894), Trautners læremester, som selvhjælpsbevægelsens foregangsmænd. Brandes virkede ellers i 30 år for sygekassesagen, og han var en af de første, der tog spørgsmålet op til overvejelse, efter han i 1850'erne havde studeret de franske selvhjælpspsygekasser. I 1861, dvs. året før laugstvangens ophævelse med næringsfrihedslovens ikrafttræden, udsendte han således skriftet »Om Fattigdommens Tiltag i Kjøbenhavn og om Sygekasser som et af Midlerne til at standse denne«.

Skriftet udsendte han netop for at vejlede laugssygekasserne (svendeladerne) og de frivilligt etablerede sygekasser i fastsættelsen af rimelige kontingentstørrelser i forhold til kas-

sernes ydelser (oftest fri lægehjælp, medicin og sygehusbehandling og evt. et mindre beløb i »sygedagpenge«), når den tvungne »forsikringspligt« ophørte med næringsfrihedslovens ikrafttræden. Især lagde han vægt på, at kasserne blev økonomisk solide, hvorved han forstod et så højt medlemskontingent, at der kunne opsøres en reservefond til imødegåelse af epidemiske og endemiske sygdomme ud over, hvad der gik til de almindelige ydelser. Manglede reservefonden, ville en lokalt afgrænset sygdom (endemisk sygdom) let slå bunden ud af især de frivillige sygekasser, der i modsætning til de fagligt afgrænsede laugsygekasser var stedligt afgrænset, var en af Brandes' konklusioner på studierne af de franske sygekasser.

Nuvel, her er det ikke hensigten at gennemgå hverken L. I. Brandes' skrift fra ende til anden eller hans virke inden for sygekassebevægelsen. Blot skal det nævnes, at han tog initiativ til oprettelsen af en levedygtig sygekasse for kvindelige arbejdere, »Den gjensidige Hjælpeforening for kvindelige Haandarbejdere af 1867«. Endvidere skal det fremhæves, at Brandes 15–20 år før, Th. Sørensen gav sig i kast med sine socialstatistiske undersøgelser, påbegyndte udarbejdelsen af sygelighedsstatistik i Danmark, idet han som medlem af »Kommissionen af 1861 til Udarbejdelse af et Normaludkast til Vedtægter for frivillige Syge- og Begravelsesforeninger« fik gennemført en opfordring til alle sygekasser om at indsende beretninger til Indenrigsministeriet. De første af disse indkom i 1862, men var så mangelfulde, at Statistisk Bureau nægtede at bearbejde dem, hvorefter Brandes på ministeriets opfordring påtog sig opgaven. Endelig skal dette lille bidrag til en Brandesbiografi afsluttes med et citat fra ovennævnte skrift – et citat, der efter min mening både dokumenterer min fremhævelse af selvhjælpsens opdragende virkning og opfattelsen af sygekasserne som en af selvhjælpsbevægelsens vigtigste institutioner. Vi springer ind der, hvor Brandes har skildret, hvordan en arbejderfamilie pga. konjunktururolag, sygdom o.l. havner i det offentlige fattigvæsens varetagt, og derefter fortsætter:

»Men naar den engang har erholdt denne (fattighjælpen, VF), er det sjeldnere, at den atter hæver sig. Det kommer saaledes an paa, om Familien i den Tid, da den fortjente noget, har lagt Lidt tilside og sørget for at være i en Sygekasse. Forsynligheden hos Haandværkeren og Arbeideren danner derfor i Forbindelse med Flid den vigtigste Dæmning mod Fattigdommen, og de Institutioner, der fremme og understøtte Selvvirksomheden, ere saaledes af en overordentlig stor Betydning til at forhindre Fattigdommens Stigen. Hertil hører fornemmelig Sparekasser og Sygekasser, ...«

Sammenfattende må det konkluderes, at selvhjælpsbevægelsen var en særdeles bred bevægelse, og hver foreningstype havde sine »specialister«. L. I. Brandes havde studeret de franske sygekasser, H. C. Sonne Rochdaleværvernes og de britiske arbejderes forbrugsforeninger (jvf. Om Arbejderforeninger af H. C. Sonne 1866 og 1867), mens V. S. V. Faber som redaktør af hele selvhjælpsbevægelsens organ, »Arbeideren«, var mere bredt orienteret om forskuds-, kredit-, produktions- og husholdningsforeninger samt sparekasser (jvf. hans foredrag i Det kgl. Landhusholdningsselskab 1871, optrykt i Tidsskrift for Landøkonomi, 4 rk. bd. 5, 1871, s. 114ff.). Derimod må F. F. Ulrik – til trods for hans interesse for selvhjælpsbevægelsen, en interesse, der formodentligt blev vakt af den konkurrence, som regeringen i 1865/66 udskrev herom – primært henregnes til den retning, der senere er blevet kaldt »lægefilantropien«. (F. F. Ulrik slog i skriftet »Med hvilke Midler bør Fattigdommen modarbejdes« (1869) bl.a. til lyd for oprettelsen af brugsforeninger og sygekasser).

På et tredje punkt kommer Strange Petersen også noget let hen over en ret stor problematik – nemlig i spørgsmålet om Socialdemokratiet og Th. Sørensen nærmede sig hinanden, hvad socialpolitiske anskuelser angår. Side 36 hævder han, at Socialdemokratiet opgav sin principielle modstand mod såvel selvhjælps- som hjælp-til-selvhjælpsprincippet. En sådan udlægning er yderst problematisk, hvad man bl.a. kan overbevise sig om ved at

gennemgå rigsdagsforhandlingerne 1888–92 om sygekasseloven og den senere lovrevision, der reelt begyndte i 1908 med Socialdemokratiets fremsættelse af et forslag om offentlig sygesikring og sluttede med lovrevisionen i 1915. Såvel P. Knudsen i Landstinget som C. Hørdum i Folketinget fremhævede – bl.a. under udvalgsarbejdet – Socialdemokratiets principielle holdning »at Sundheds- og Sygeplejen i alle Enkeltheder bør være et offentligt Anliggende« (jvf. Rt. 1890–91, Tillæg B, sp. 1739–43 og Rt. 1891–92, Tillæg B, sp. 546–62, sp. 1670f. og sp. 1894). Samme indhold dannede grundlaget for det lovforslag om offentlig sygesikring, som Socialdemokratiet fremsatte i 1908, og så sent som i 1914 står P. Knudsens efterfølger, Th. Stauning, på samme standpunkt i Folketinget:

»Vi har den Opfattelse, at Sygeplejen bør være en Samfundsopgave«, (...), dvs. »sikre Smaafolk gratis Adgang til disse Helbredelsesmidler« (lægehjælp, medicin, sygehusbehandling m.v., VF).

I dette uddrag af Folketingsforhandlingerne om sygekasselovens revision i samlingen 1913/14 (optrykt i Sygekassetidende, 18. årg. nr. 6) fremgår det tydeligt, at Socialdemokratiet netop ikke opgav sin principielle modstand mod selvhjælpsforanstaltninger. Forholdet var snarere det, at partiet i den konkrete politik gik på kompromis med den principielle holdning, især for at sikre arbejderne størst mulige statstilskud, så færrest muligt mistede stemmeretten som følge af modtagelse af fattighjælp. Dvs. helt frem til Th. Sørensens død i 1914 fastholdt Socialdemokratiet som principiel holdning, at sygesikring burde være et offentligt anliggende. Spørgsmålet er så, om Socialdemokratiet tidligere havde været kategorisk afvisende over for mindre forbedringer for arbejderne, baseret på hjælp-til-selvhjælps-princippet? Og svaret er nej. Godt nok tordnede Pio mod Faber og Sonne, kaldte den første en »doktrinær Vigtigmager« og den anden »en forstyrret Præst« (Soc.-Dem. 26/10-1875), men når det kom til konkrete forslag, baseret på hjælp-til-selvhjælps-princippet, var han langt mindre af-

visende. Da nogle Venstre-folk med Th. Nielsen i spidsen i rigsdagssamlingerne 1874/75 og 1875/76 fremsatte et forslag om kommunale understøttelseskasser (jvf. Rt. 1874/75 Tillæg A, sp. 1813–22), blev det i første omgang afvist af E. Klein (Soc.-Dem. 5/12-1874), men da Pio igen overtog redaktørposten, var tonen anderledes anerkendende (Soc.-Dem. 8/2-1876), selv om forslaget, som Th. Nielsen som pointerer i februar 1875 i »Morgenbladet« (ordret gengivet i Soc.-Dem. 19/2-1875), var baseret på hjælp-til-selvhjælps-princippet. Skiftet i Socialdemokratiets holdning til selvhjælpsforanstaltninger skal formodentligt tidsfæstes til 1877/78, hvor først A. Mundberg (Soc.-Dem. 30/7-1877), dernæst S. Hansen (Soc.-Dem. 16/2-1878) og senere A. C. Meyer (Soc.-Dem. 8/5-1878) klart taler for, at arbejderne tager selvhjælpen i anvendelse. Da Pio imidlertid også kunne tale for princippet anvendelse, er det tvivlsomt, om der reelt indtrådte et skifte. I mit historiespeciale »Arbejderbevægelsen og Arbejderspørgsmaalet 1870'erne – 1890'erne« (kan læses på Hum-Sam-fagsal på RUC, ABA og Lokalhistorisk Arkiv i Slagelse) påviser jeg netop, at det var de socialdemokratiske ledere efter Pios flugt, der søgte at fremstille Pio som skurken, der forkastede alle former for selvhjælp, for at de derved og ved en kraftigere betoning af det rigtige i, at arbejderne greb til selvhjælp, kunne bringe sig i overensstemmelse med arbejderens sande interesser. Desuden påviser jeg, at også lederne efter 1877/78 havde et dobbelttydigt forhold til selvhjælpsprincippet. Således brugte de næsten et år på at opfordre arbejderne til at oprette sygekasser, hvorefter de som kommentarer til Den ældre Arbejderkommissions betænkning skrev:

»Den heldigste Maade, hvorpaa Syge- og Begravelsesvæsenet kunne ordnes, maa efter vor Formening være at oprette en eneste Centralsygekasse for hele Landet, eller dog i det mindste en for hver Bys vedkommende«. (Soc.-Dem. 13/11-1878).

Hvorfra mon denne plan stammer, om ikke fra Pio?

I hvert fald var Pio fra tid til anden meget optaget af at løse sygekassespørgsmålet en gang for alle ved at lave en eneste central sygekasse for alle arbejdere. Således blev der allerede i april 1872 taget initiativ til oprettelsen af en sådan centralsygekasse direkte under Den internationale Arbejderforening for Danmark (Soc. 9/4-1872). Resultatet, IAA-sygekassens love, forelå i december 1872 (Soc. 20/12-1872), og kassen startede pr. 1. januar 1873 sin virksomhed. Efter forbudet mod den danske IAA-afdeling, skiftede kassen navn til Den demokratiske Syge- og Begravelseskasse, der ligesom sin forgænger aldrig blev nogen succes. Arbejderne og især håndværkersvendene med deres solide laugs-traditioner foretrak fagsygekasser, som i stor udstrækning blev oprettet, mens Pio sad i fængsel (jvf. H. Bruun: Den faglige Arbejderbevægelse ..., s. 470-81). Da Pio igen var på fri fod, begyndte han atter at tumle med planer om en centralisering af de mange sygekasser, som han hævdede brugte for meget på administration (Soc.-Dem. 21/7-1876).

Godt en måned senere finder man i »Soc.-Dem.« en artikel om »Sparsommelighed«, som *kan være* skrevet af Pio. Den indledes i hvert fald med et sprogbrug, der peger i retning af Pio, nemlig »Vi Arbejdere betragter (ganske vist) Storborklassen som en gennemsnitlig lumpen, gærrig, egenkærlig, tyrannisk Kategori af Mennesker, der er et Produkt af Uvidenhed og Kryberi, ...«. Derefter følger en advarsel til arbejderne om ikke at lytte for meget til »storborkernes gode råd«, hvad enten de kommer fra »Grosseren med de 3 Familier og 11 uægte Unger« og former sig som et råb til arbejderne om ikke at gifte sig for tidligt, eller de kommer fra »den for-drukne Højrejournalist«, der med tårer i øjnene advarer arbejderne mod at drikke deres ugeløn osv. Artiklens forfatter vil derfor selv undersøge, hvad arbejderne kan gøre for at hjælpe sig selv, og essensen heraf lyder således:

»Medens Arbejderen under gode Forhold har, hvad han omtrentlig kan slaa sig igennem med, naar han vil finde sig i at leve daarligt, bo daarligt og klæde sig daarligt,

saa gives der dog i enhver Arbejderfamilies Liv Perioder, hvor dette ikke er Tilfældet. Vi sigter herved for det Første til indtræf-fende Sygdomstilfælde, for det Andet til enkelte Begivenheder, saasom Bryllupper, Begravelser, Konfirmation, Barsel, Daab osv., der fordrer Ekstraudgifter. For at disse uundgaaelige Tilfælde ikke skal forstyrre Familiens i Forvejen knebne Balance, er det nødvendigt, at man tager dem med i Beregningen, og vi anser det derfor for en Pligt for Arbejderne at tage Forholdsregler herimod ved at være i Syge- og Begravelseskasser, samt ved, om muligt at lægge nogle faa Skillinger til side i den gode Arbejdstid til saadanne Udgifter. Men dette er ikke »Opsparen«, det er simpelthen en passende »Fordeling« af Indtægter og Udgifter, ti her vil jo i Virkeligheden in-tet Overskud blive«.

Konklusionen på undersøgelsen bliver derfor:

»... at Arbejderne bør sikre sig mod Tilfældigheder ved at indtræde i Sygekasser, at de bør lægge til Side, hvad der er dem muligt uden alt for store Savn til uund-gaaelige ekstraordinære Udgifter, men at de, under den nuværende Arbejdsordning, aldrig bør tænke paa at opspare Kapitaler, det vil sige Penge, som de agter at anvende til selvstændige Forretninger«. (Soc.-Dem. 31/8-1876).

Af det foregående burde det fremgå, at Pio – mens han var aktiv i den danske arbejderbevægelse, dvs. 1871-72 og 1875-76 – ikke var totalt afvisende over for selvhjælpsforanstaltninger og i hvert fald ikke, når det drejede sig om sygekasser. Og hvad angår hjælp-til-selvhjælpsforanstaltninger, betragtede han dem som et skridt i den rigtige retning, dvs. et skridt i retning af statslig sygesikring, aldersforsørgelse osv. Men hævdede Pio da ikke i »Socialistiske Blade«, at arbejderne ikke kunne gribe til selvhjælp, fordi de ikke som den salige baron Münchhausen kunne trække sig selv op af sumpen ved at gribe sig i hårtoppen? Afgjort! Her må man blot erindre sig, at det i 1871-72 drejede sig om at frigøre

arbejderne fra det (national-)liberale borger-skabs formynderskab, fra folk som C. V. Rimstad, der kun ville ophjælpe arbejderne ved oplysning og dannelse, og Faber og Sonne, for hvem selvhjælp var alfa og omega, dvs. var uforeneligt med statshjælp. Og Pio var hele tiden forsigtig med at kritisere sygekasserne. I »Socialistiske Blade« omtales de faktisk ikke.

Mine pointer er altså følgende: 1) Arbejderbevægelsen under Pios ledelse var ikke kategorisk afvisende over for visse selvhjælpsforanstaltninger, især sygekasser, men 2) således blev det fremstillet af Mundberg og konsorter efter »Pios flugt« i 1877, hvorved Pio med sin »misforståelse af socialismens væsen og natur« blev gjort til syndebuk for bevægelsens nedtur. Ved at fremstille det således, og ved samtidig at opprioritere værdien af selvhjælpsforanstaltninger til at »holde pinen ud«, kunne lederne efter 1877 håbe på at vende den negative udvikling. 3) Socialdemokratiet skiftede ikke principiel holdning til selvhjælps- og hjælp-til-selvhjælps-princippet frem til 1914, men gik i stigende grad på kompromis med denne i den konkrete politik samtidig med, at det opprioriterede de socialpolitiske opgaver på bekostning af det samlede klassekampsperspektiv, netop fordi det gav stemmer, og da fattighjælpsmodtagere ikke kunne stemme, var det nødvendigt at holde arbejderne fri af det offentlige fattigvæsen, f.x. ved at være sikret mod de økonomiske følger af sygdom.

Der kunne her skrives meget mere om dette spørgsmål. Jeg har således ikke med et ord nævnt det offentlighedsteoretiske perspektiv, som jeg i mit historiespeciale gør en del ud af. Da det imidlertid ikke drejer sig om at fremstille specialet, men om at råde bod på en uklarhed, skal jeg også afholde mig herfra.

Derimod skal der dvæles lidt ved selve hjælp-til-selvhjælps-princippet, som sygekasseloven jo hvilede på. Strange Petersen nævner s. 17, at Th. Sørensen havde spillet en væsentlig rolle i udformningen af loven i kraft af hans medlemskab af Den yngre Arbejderkommission af 1885, og det kan naturligvis ikke bestrides, idet loven i en vis udstrækning fulgte kommissionens betænkning. Med til

billedet hører dog i det mindste to andre forhold, som også må have spillet en betydelig rolle for udformningen af det særlige danske socialforsikringsprincip, bestående af kombinationen frivillighed og hjælp-til-selvhjælp. Det ene er, som kommissionens sekretær, Julius Schovelin, som socialpolitisk ordfører for Højre fremhæver under forhandlingerne i Folketinget om lovens revision i samlingen 1912–13, nemlig en bestemt nationaløkonomisk teori, udviklet af L. Brentano i hans klassiske værk »Arbeitergilden der Gegenwart«, gående ud på, at

»Kærnen i det moderne Arbejderproblem var, at man havde gjort Arbejdet til en Vare ligesom alle andre Varer, men at Arbejdet ifølge sin Natur, paa Grund af sit nøje Sammenhæng med et levende Menneske, ikke var en Vare som alle andre, dels fordi den maatte udbydes hver Dag, da en tabt Arbejdsdag var fuldstændig værdiløs, dels fordi Besidderen af denne Vare var fattig, ubemidlet, ikke i Stand til at foretage de Indskrænkninger i sit Tilbud, som kunde være nødvendig i Priskampen overfor en overlegen Køber. Dette var den Teori, man gennemgaaende stod paa«, fremhævede Schovelin og fortsatte, »og den blev yderligere skærpet ved det socialpolitiske Problem, som den Gang var nærmest til at løses, (...), nemlig Ulykkesforsikringen, thi der var det saa aabenbart og ligetil, at de økonomiske Følger, som Arbejderen paa-drog sig ved Ulykkestilfælde i selve Bedriften, maatte Bedriften betale; det maatte siges at være en Del af Produktionsomkostningerne, og det maatte som Følge deraf tilfalde Arbejdsgiveren at udrede denne saavel som alle Produktionsomkostninger, for saa senere at vælte dem over paa Varens Pris, paa Konsumenterne, og derigennem kom man saa ind paa den ganske naturlige Betragtning, at det, som det gjaldt om, var at skabe en eksklusiv Arbejderlovgivning, som tog Sigte paa den Lønarbejder, der paa Grund af sin særlige Stilling var uheldigt stillet, saaledes som det er paavist gennem disse nationaløkonomiske Analyser«. (Rt. 1912–13, FF sp. 1134ff.)

I korthed skal det forstås således, at en tabt arbejdsfortjeneste som følge af sygdom var en arbejdsulykke for den varebesidder, der kun havde sin arbejdskraft at tilbyde på markedet. Da sygdommen ikke som ulykkestilfælde hidrørte fra selve arbejdet i en bedrift, (den gang talte man ikke om arbejdsbetingede sygdomme ud over ulykkestilfælde), kunne det naturligvis ikke betragtes som en produktionsomkostning, at arbejderne blev syge, og som følge deraf påhvilede det heller ikke arbejdsgiverne at udrede sygedagpenge. På den anden side, når arbejderne ikke fik en klink i erstatning for tabt arbejdsfortjeneste ved sygdom fra bedriften, måtte de – da lønnen svingede omkring det absolutte eksistensminimum – sikre sig kompensation for den tabte arbejdsfortjeneste ad anden vej. Det er her, at staten, »samfundet i sin helhed«, kommer ind i billedet. Da sygdomme nemlig rammer ufor skyldt, f.x. en epidemi, og således berøver arbejderne muligheden for at sælge eller endog falbyde sin arbejdskraft, hvorved han kan komme til at ligge samfundet til last, må det være i samfundets almene interesse at undgå sådanne forhold, hvor en stor gruppe samfundsborgere ufor skyldt er blevet degraderet til andenklassens samfundsmedlemmer pga. sygdom. »Samfundet«/staten må derfor hjælpe arbejderne til at hjælpe sig selv, dvs. opmuntre til selvhjælp og yde kontant hjælp til denne selvhjælp. Omvendt må arbejderne selv vise sig værdig til statshjælp/hjælp fra »samfundet« ved frivilligt at indtræde i og betale præmie til en sygekasse.

Kernen i det nationaløkonomiske synspunkt var således, at det ikke var muligt at forbinde sygdomstilfælde direkte med arbejdet som det var det med ulykkestilfælde, og at det derfor ikke var rimeligt at pålægge arbejdsgiverne at udrede den tabte arbejdsfortjeneste ved sygdom. På deres vegne og fordi arbejderne var uden skyld i deres sygdomme, måtte staten dække (en del af) udgifterne. Altså reelt den samme tankegang, som lå bag Socialdemokratiets principielle standpunkt:

»Den Forpligtelse, som Arbejdsgiveren saaledes ikke kan opfylde, (at dække arbejderne tabte fortjeneste ved sygdom, VF)

den maa Staten overtage og udfylde paa deres Vegne, saa meget mere, som det er Arbejderen, der ved sit Slid og Slæb holder hele Statsmaskineriet i Gang«. (»Soc.-Dem.« 19/9-1879).

Det andet forhold, som må nævnes, er hele den offentlige debat om arbejderspørgsmålet fra L. I. Brandes udsendte sit skrift i 1861 og frem til gennemførelsen af Estrup-regeringens »socialreform« i 1891-92. Ikke blot var der opstået en socialistisk arbejderbevægelse på kravet om statshjælp, også økonomer som Falbe-Hansen og W. Scharling påviste, at arbejderne ikke alene ved selvhjælp kunne forbedre/betrygge deres livsstilling. I samme retning pegede Th. Sørensens socialstatistiske undersøgelser og sidst, men ikke mindst begyndte også lederne af den frivillige, liberalistiske sygekassebevægelse at fordre offentlige tilskud til sygekasserne, hvis disse skulle opfylde deres samfundsnyttige formål. Jeg skal give to eksempler herpå, nemlig et fra 1884 af sognepræst V. Munck, formand for Herlufholm Sygestyr for Huusmænd og Inderster, 1887-1907 formand for De forenede sjællandske Sygekasser, fra 1894 medlem af sygekassenævnet og 1896-1906 redaktør af »Sygekassetidende« og et fra 1886 af Th. Trautner, formand for Den almindelige danske Lægeforening, formand for Bogense Sygekasse, formand for Centralforeningen af Sygekasser i Odense Amt 1892-1903 og medlem af sygekassenævnet 1894 til sin død i 1903. Det ene skrift er således udgivet umiddelbart før nedsættelsen af Den yngre Arbejderkommission, mens det andet – det af Trautner, der ved en henvendelse til Indenrigsministeriet faktisk fik foranlediget, at kommissionen også skulle beskæftige sig med sygekassespørgsmålet, blev udgivet, mens kommissionen arbejdede. Trautner blev iøvrigt efter sin henvendelse optaget i kommissionen.

I skriftet »Om Sygekasser paa Landet« skriver Munck, at selv om nogle ved første blik vil finde det frastødende, at staten skulle yde økonomisk støtte til landsygekasserne – f.x. i form af tilskud til lægelønningerne – så er spørgsmålet værd at overveje, hvorefter han fortsætter:

»Ingen vil nægte, at Staten er i høi Grad interesseret i sine Borgeres Sundhed, men Sygekasserne, som gjøre det muligt, at der kommer betimelig Lægehjælp til mangfoldige, som ellers ikke havde Raad dertil, ere et ypperligt Middel til at fremme og bevare denne Sundhed. Ingen vil fremdeles nægte, at Staten høilig maa ønske de ubemidlede Klasser bevarede for total Forarmelse, som gjør dem fra nærende til tærende Lemmer paa Samfundet, men Sygekasserne ere just istand til at forhindre meget af den haabløse Fattigdom, som voldes af Sygdom. Ingen vil endelig nægte, at Staten maa være veltilfreds ved saadanne Foreninger, der, fordi de gaa ud fra Principet Selvhjælp, udøve en opdragende Indflydelse paa en stor Del af Befolkningen og ganske stille, men ogsaa ganske sikkert, fremkalde megen Sparsommelighed og megen fornuftig Betænkksomhed, men Sygekasserne ere just saadanne Foreninger. Hvorfor skulde Staten ikke tage sig af Sygekasserne, naar de bevisligt ere komne saa vidt, at alle disse vigtige Statsopgaver fremmes ved dem?«

Som det ses, er Munck meget forsigtig i sine fordringer til Staten, hvilket formodentlig hænger sammen med, at han samtidig med kravet om statstilskud ønskede at opretholde forestillingen om sygekasserne som selvhjælpsforeninger. Samme indfaldsvinkel genfindes i Trautners skrift »Om Sygekassers Oprettelse« – endda i mere udtalt form. Hans skrift blev som nævnt udgivet i 1886 – året efter et stort sygekassemøde i Odense, hvor bl.a. Trautner og P. Knudsen »tørnede sammen«. På dette møde var der enighed om, hævder Trautner, at selv om sygekasserne fik økonomiske tilskud fra det offentlige, hvilket blev anset for nødvendigt, ville de fortsat i det væsentlige være selvhjælpsforeninger. (Om Socialdemokratiets opfattelse af mødet: jvf. Soc.-Dem. 15/9–1885). Om sygekasserne skriver Trautner bl.a.:

»Alle ere vistnok enige om, at det vilde være heldigst, om Sygekasserne vare i Stand til at virke tilfredsstillende alene ved Medlemmernes egne Kræfter, saa at de

fuldt ud blev Selvhjælpsforeninger. Paa denne Maade vilde de udrette størst Nytte ikke blot direkte ved den Hjælp, de ydede, men indirekte ved at fremme Selvstændighed, Uafhængighed og Selvfølelse. Med den ringe Løn, Arbejderklassen har navnlig paa Landet, maa det dog anses for ligefrem umuligt, at Arbejderne alene ved egne Kræfter kunne sikre sig tilstrækkelig Hjælp i Sygdomstilfælde, hvortil jeg regner at skaffe sig Lægehjælp, Medicin og den nødvendige Erstatning for den tabte Arbejdsfortjeneste.«

Herefter fremhæver Trautner bl.a. resolutionen på sygekassemødet i 1885 i Odense, og til sidst konkluderer han:

»Hidtil stiller det sig saaledes for mig, at Sygekasserne, navnlig paa Landet, ikke ville kunne naa det ønskede Maal, at yde tilstrækkelig Hjælp i Sygdomstilfælde, uden en betydelig Hjælp fra Kommune og Stat, og jeg haaber at denne maa komme i en nær Fremtid, da det jo dog fra alle Sider erkjendes, at der bør gjøres noget for Arbejderne, og man sikkert ikke kan bringe bedre Hjælp end under Sygdom og til dem, der vise, at de gjerne ville hjælpe sig selv.«

Ud over at bekræfte, at det nok så meget var selvhjælpen som frivilligheden, der i samtiden blev betragtet som det opdragende element ved sygekasserne, viser de to indlæg hver for sig og til sammen, at mænd, der var praktisk involveret i sygekassesagen, og som udgangspunkt havde selvhjælpsprincippet, ad erfaringens og erkendelsens vej var nået til det standpunkt, at kun ved hjælp af stats- og/eller kommunetilskud kunne sygekasserne opfylde deres samfundsnyttige formål. I hvilken udstrækning deres standpunkter har påvirket offentligheden og lovgivningsmagten, er det naturligvis umuligt at sige noget om uden at have gennemgået hele den offentlige debat om arbejderspørgsmålet og selve rigsdagsforhandlingerne om sygekasseloven. Dog kan det fremhæves, at Trautner umiddelbart efter udgivelsen af sit skrift blev optaget i Den yngre Arbejderkommission og samtidig fik ud-

virket, at kommissionen, som var nedsat til at tage sig af ordningen af ulykkesforsikringen, også fik til opgave at tage sig af sygekasse-spørgsmålet, hvilket endte med at blive dens hovedopgave. Desuden skal det nævnes, at Munck ret kort tid efter udgivelsen af sit skrift blev formand for De forenede sjællandske Sygekasser. Det er ganske nærliggende at antage, at de to sygekassefolks standpunkter har bidraget væsentligt til at bringe dem frem til disse poster, og formodentligt har deres standpunkter også indvirket på udførelsen af sygekasseloven, baseret på hjælp-til-selvhjælps-princippet – eller i hvert fald initieret en offentlig diskussion om, hvordan det var muligt at kombinere selvhjælpsprincippet med offentlige tilskud til sygekasserne – en diskussion, der i sidste instans resulterede i sygekasseloven af 1892.

Hvor meget eller hvor lidt sandhed der er i denne antagelse, må indtil videre stå hen i det uvisse. Givet er det blot, at udførelsen af det karakteristiske danske socialforsikringsprincip, bestående af kombinationen hjælp-til-selvhjælp og frivillighed ikke er en enkelt mands værk, hvilket Strange Petersen dog heller ikke hævder, men formodentligt både resultatet af den offentlige diskussion af arbejderspørgsmålet, dragne konklusioner af forskellige socialstatistiske og nationaløkonomiske undersøgelser, den herskende nationaløkonomiske opfattelse og – måske frygten for, at Socialdemokratiet vandt større og større vælgertilslutning på agitationen for en statslig sociallovgivning.

Man kan ikke med nogen rimelighed forlange, at alle disse aspekter berøres i genudgivelsen af en enkelt persons socialvidenskabelige arbejde. Klart nok må den pågældende persons virksomhed stå i centrum, når der skal skrives en biografisk indledning, selv om det naturligvis ikke nødvendigvis må medføre, at den pågældende person glorificeres, som Strange Petersen ind imellem tenderer mod. Et mere alsidigt kildemateriale kunne

have givet et mere nuanceret billede af Th. Sørensen.

Det vigtigste ved Erik Strange Petersens biografiske indledning er derfor, at han dels ved sine kontante og hastigt dragne konklusioner faktisk rejser en række spørgsmål, som det turde fremgå af nærværende indlæg, og dels – på et mere generelt plan – gør det tydeligt, at arbejderspørgsmålets løsning som studieområde langt fra er et færdigudforsket emne. Måtte genudgivelsen af Th. Sørensen: Socialstatistiske undersøgelser med Erik Strange Petersens indledning blive signalet til genoptagelsen af dette studieområde, som siden 1930'erne reelt har været forsømt!

John Christensen, Henning Koch og Henrik Stevnsborg: Forskning i kollektive aktioner

I efterhånden en hel del år har det stået klart, at Danmarkshistorien må skrives om. Godt nok har vi aldrig herhjemme oplevet nogen revolution, der kan stå mål med hverken den franske eller den russiske. Men som Danmark – så langt historien rækker – har været indblandet i idelige konflikter og krige for at hævde suveræniteten udadtil, lige så vel har det indenrigspolitiske liv stedse været præget af protest og oprør. Taktfaste råb har gjaldet fra bølgende folkemasser. Sabler har lynet. Stave er blevet trukket. Og brosten har suset gennem luften. Aktionsformerne står ikke tilbage for, hvad andre vesteuropæiske lande kan fremvise: lige fra hoveristrejker og hungeropløb til et bredt repertoire af faglige kampskridt.

En række forskere, 14 i alt, har i bogen Protest og oprør¹ for første gang gjort forsøg på at give en sammenhængende skildring af de kollektive aktioner i Danmark gennem det sidste kvarte årtusinde. Kun ét har de 14 tilfælles: at emnet er konflikt, og ikke konsensus. Ellers er

1. Flemming Mikkelsen (red.): Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700–1985. Modtryk. 1986. 365 s. Kr. 240,-